

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Divadelní vědy

Bakalářská práce

Teodor Pazderka, DiS.

Divadla lázeňského trojúhelníku

Se zaměřením na jejich specifický provoz

Theatres of the Spa Triangle

With focus on their unique operation

Praha 2023

Vedoucí práce: PhDr. Barbara Topolová, Ph. D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kteří mi při psaní této práce pomáhali a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Jmenovitě bych tak chtěl mnohokrát poděkovat paní PhDr. Jitce Ludvové, CSc., jejíž práce mi byla velkou inspirací a s její pomocí jsem také našel téma své práce. Dále bych chtěl velmi poděkovat Mgr. Berenice Zemanové, Ph.D. za všechny zapůjčené materiály a konzultace. Mé díky patří také řediteli Městského muzea Mariánské Lázně, Mgr. Ing. Jaromíru Bartošovi, který mi bez váhání poskytl mnoho pramenů. Samozřejmě v neposlední řadě mnohokrát děkuji své vedoucí práce paní PhDr. Barbaře Topolové, Ph.D. za všechny cenné rady, připomínky, konzultace a především za její velkou vstřícnost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 27. 5. 2023

Teodor Pazderka, DiS.

Klíčová slova (česky):

Lázeňské divadlo, Západočeský lázeňský trojúhelník, Karlovy Vary, Karlsbad, Mariánské Lázně, Marienbad, Františkovy Lázně, Franzensbad, Julius Laska, elita, aristokracie, sólisté, celebrity, 18. století, 19. století, 20. století

Klíčová slova (anglicky):

Spa theater, West Bohemian Spa Triangle, Karlsbad, Marian Spa, Franzensbad, Julius Laska, elite, aristocracy, soloists, celebrity, 18th century, 19th century, 20th century

Abstrakt (česky):

Tato práce pojednává o fenoménu lázeňského divadla v prostoru Západočeského lázeňského trojúhelníku v období od vzniku těchto lázeňských měst až po odsun německého obyvatelstva roku 1945. Zaměřuje se především na jejich specifický provoz, který je úzce spjatý se svou klientelou, kterou tvoří převážně mocná a bohatá elita. Práce zkoumá za pomoci historických pramenů vývoj divadel v Karlových Varech, Mariánských Lázních a Františkových Lázních, snaží se je komparovat a vyvést závěr o problematice tohoto jedinečného prostředí.

Abstract (in English):

The thesis explores the phenomenon of spa theater within the West Bohemian Spa Triangle, spanning from the establishment of these spa towns to the expulsion of the German population in 1945. It primarily focuses on the distinctive functioning of these theaters, which were closely tied to their clientele consisting predominantly of the affluent and influential elite. Using historical sources, the thesis investigates the evolution of theaters in Karlovy Vary, Mariánské Lázně, and Františkovy Lázně, aiming to compare and ultimately address the challenges within this exceptional setting.

OBSAH

1. Úvod	6
2. Karlovy Vary / Karlsbad.....	9
2.1. Divadelní budovy.....	9
2.2. Divadelní provoz.....	11
2.3. Činohra.....	15
2.4. Opera.....	16
3. Mariánské Lázně / Marienbad	18
3.1. První divadelní budovy	18
3.2. Městské divadlo Mariánské Lázně	19
4. Františkovy Lázně / Franzensbad	23
4.1. První divadelní budova	23
4.2. Druhá divadelní budova	26
4.3. Třetí divadelní budova	28
5. Julius Laska.....	30
5. 1. Julius Laska a britský král	31
5. 2. Julius Laska a perský šáh.....	33
5. 3. Julius Laska a náladová herečka	34
5. 4. Divadlo bez Lasky	34
6. Závěr	36
7. Seznam použité literatury	39

1. Úvod

O léčebných účincích lázeňských pramenů toho bylo již mnoho napsáno a mnoho dalšího by se jistě ještě napsat dalo. Léčba je ovšem jen jeden z mnoha pohledů, skrze který můžeme nahlédnout na fenomén lázeňských měst. Roku 1949 napsal rakouský historik Reinhold Lorenz studii “Bäderkultur und Kulturgeschichte” (Lázeňská kultura a kulturní dějiny), kde zdůrazňuje společenský charakter těchto měst, které popisuje jako velké hotely, jakýsi mikrokosmos, kde se scházejí elity z celého světa a skrze tento prostor se ve své práci snaží analyzovat společnost 19. století.¹ Jedná se o velmi odvážnou tezi, ale skutečnost, že kolem léčivých pramenů především v 19. století vznikly zcela nové a unikátní kultury, popřít nelze. Do těchto měst se sjížděli lidé z nejmocnějších a nejbohatších vrstev z celého světa. Lázeňská města se začala stávat společensky neprostupná nižším sociálním vrstvám a mezi heterogenními elitami se začala vytvářet vlastní kultura a móda šviháků lázeňských. Historik Peter Martin popisuje v knize “Salon Europas: Baden-Baden im 19. Jahrhundert” lázeňské město Baden-Baden v Bádensku-Württenbersku jako hlavní letní město Evropy.² Jako místo, kde se multikulturní aristokracie, bohatá buržoazie a další světové elity schází v letních měsících, aby navázaly nové kontakty a rozšiřovaly svůj politický a ekonomický vliv. Vznikly zde obchody, aliance i sňatky. Lázně byly také prostorem pro demonstraci prestiže. Přítomností významných hostů si lázeňská města budovala svůj veřejný obraz. Kdekoliv se objevil nějaký významný státník či umělec, vznikaly za ním pomníky, sochy a přejmenovávaly se ulice. Busty a sochy takto připomínají v Karlových Varech přítomnost Ludwiga van Beethovena, Fryderyka Chopina, Petra I. Velikého. Mariánské Lázně zase skrze sochy vzpomínají na Františka Josefa I. a Eduarda VII. Zatímco Františkovy Lázně zvětšily Johanna Wolfganga Goetha, či Wilhelma Müllera.

V takto obrovsky bohatém prostředí se také vytváří lukrativní podmínky pro podnikatele, kteří chtějí na této klientele vydělat. Proto jakmile se v lázeňském městě otevřel hotel či penzion, okamžitě ho následovaly herecké trupy, hudebníci a tanečníci, kteří vystupovali ze začátku v ulicích a na náměstí a později se přesouvali do nově vznikajících divadel. Ovšem v popředí stále zůstávala lázeňská kúra, které se muselo vše podřídít. Umělci tak vystupovali v nepravidelném čase, jak si léčba žádala, tedy většinou v poledních hodinách v letních dnech,

¹ LORENZ, Reinhold, *Bäderkultur und Kulturgeschichte: Forschungen über den Sozialcharakter der österreichischen Heilquellenorte*, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1949, s. 200

² MARTIN, Peter, *Salon Europas: Baden-Baden im 19. Jahrhundert*, Konstanz, 1983

kdy bylo v interiérech kvůli vysokým teplotám k nevydržení. Hry proto musely být zkracovány. Snahy o inscenování složitých dramát byly odmítány z důvodů neblahého vlivu na léčbu pacientů. Zároveň byl bohatou klientelou, aristokraty, politiky a umělci, kteří tato divadla navštěvovali, kladen důraz na kvalitu inscenací. Multikulturnost a jazyková bariéra přitom ztěžovala produkci činoherních představení a divadla se tak musela často spoléhat na hudební kusy. Přesto se těchto produkcí účastnili největší umělci své doby. A to je jen malý výčet unikátních komplikací, kterým museli ředitelé lázeňských divadel čelit.

V Čechách máme takových míst hned několik. Já se v této práci zaměřím na tři města, která tvoří tzv. Západočeský lázeňský trojúhelník, tedy Karlovy Vary, Františkovy Lázně a Mariánské Lázně, který se v nedávné době dostal na seznam kulturního dědictví UNESCO.³ Skrze jejich historii se pokusím nahlédnout do unikátního provozu tohoto typu divadel. Svou práci jsem ohraničil časovým obdobím od vzniku těchto tří lázeňských divadel, přes 19. století, kdy lázeňství nabylo největší popularity s vzrůstajícím veřejným zájmem o balneologii, až po pád těchto specifických lázeňských společností, kterým se v případě všech zvolených měst stal rok 1945, tedy konec druhé světové války. Závěrem se pokusím o komparaci zjištěných dat.

³ The Great Spa Towns of Europe - UNESCO World Heritage Centre, UNESCO World Heritage Centre (online), cit. 01.04.2023, Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/1613>

2. Karlovy Vary / Karlsbad

Karlovy Vary jsou dnes zřejmě nejvýznamnějším lázeňským městem na území České republiky a v minulosti tomu nebylo jinak. I z tohoto důvodu je k místnímu divadelnictví zpracováno největší množství pramenů a to především v knize historika Mgr. Milana Augustina “Divadlo v Karlových Varech: historie a obnova na konci tisíciletí”. Kdekoliv jsem hledal další informace, narážel jsem znovu na materiály již zpracované v tomto díle. Právě proto vycházím především z tohoto zdroje, ze kterého se snažím vyčíst a zpracovat hlavně fakta, která dokážou přiblížit specifickou divadelního provozu v Karlových Varech.

2.1. Divadelní budovy

Léčivé prameny Karlových Varů dosáhly vrcholu svého věhlasu na konci 17. století, kdy začaly přitahovat mnohé významné osobnosti, jako byl například ruský car Petr I. Veliký, o jehož spokojenost v Karlových Varech se staral sám hrabě Antonín Nostic.⁴ S takovou významnou návštěvou se začala do západočeských lázní hrnout další bohatá klientela s níž brzy přišly také kočovné společnosti. Z počátku se jejich jevištěm stávaly ulice, náměstí či lázeňské penziony. Od roku 1717 si nechala francouzská kočovná společnost vystavit svou první velmi provizorní budovu z prken, rákosí a malty, jejíž existenci dokládá rytina Karlových Varů z roku 1726. Provizorní divadelní budova stála vedle tehdejšího Českého sálu (dnes areál hotelu Pupp). Německý teolog a historik August Leopold Stöhr tuto budovu líčí ve své knize “Karlsbader Merkwürdigkeiten” jako dřevěnou nedostatečnou boudu za Puppovou alejí, která se spíše podobá stájím, nežli divadlu.⁵ Očividné architektonické nedostatky, ale nikterak nebránily hraběti Šporkovi zvát italské operní společnosti. Byl to právě František Antonín Špork, který se stal jedním z prvních uměleckých mecenášů v Karlových Varech. Tato dřevěná budova sloužila svému účelu až do roku 1787, kdy se zřítla. To dalo podnět k stavbě nového, tentokrát plnohodnotného, divadelního prostoru.

⁴ BURACHOVIČ, Stanislav, *Car Petr Veliký v Karlových Varech*, Muzeum Karlovy Vary (online), (cit. 22.4.2023) Dostupné z: <http://kvmuz.cz/typ/zajimavosti-typy-na-vylet/car-petr-veliky-v-karlovych-varech>

⁵ AUGUSTIN, Milan, ed. *Divadlo v Karlových Varech: historie a obnova na konci tisíciletí*. Karlovy Vary: Úřad města Karlovy Vary, 1999, s. 12

Parcelou pro vybudování divadla se stala zahrada měšťana Trottmanna. Autorem stavebních plánů se stal Petr Schäck z Chebu. Divadlo přijalo název "Becherovo divadlo" podle svého mecenáše, který uhradil více než polovinu z celkových nákladů, činících přibližně sedm tisíc zlatých. Divadlo bylo tak otevřeno již 22. července následujícího roku Mozartovou operou "Figarova svatba". Budova se rozláhla na 400 m². Jevišť mělo kapacitu pro 126 sedících a více než 100 stojících diváků včetně 13 lóží a galerii pro dalších 190 sedících a 50 stojících diváků.⁶ Cílem mnohých kritik se stala nepovedená opona. Časopis Sprudel ji popisuje těmito slovy:

*"Na Pegasu se řítí Parnas, dole ho očekává Amor a devět múz. Salto mortale okřídleného koně výrazně připomíná Jelení skok z karlovarské pověsti. Má-li odvážný skok okřídleného koně nápadnou podobu se skokem jelena, pak již múzy, které se zdají trpět rychlou ztučnělostí, se pranic neostýchají mávat plnými vřídelnými poháry vstříc přijíždějícímu Parnasovi."*⁷

Ani druhá divadelní budova si nezískala trvalý soubor a střídaly se v ní nejrůznější kočovné společnosti. Byla za poplatek pronajímána městskou radou na období jednoho až šesti let. Budova byla několikrát opravována, ale i na ní se projevil zub času. V 70. letech 19. století se v časopisu Sprudel objevila kritika na plesnivějící prostory Becherova divadla, která donutila městskou radu se zamyslet nad stavbou nové divadelní budovy. Hledání ideálního stavebního prostoru doprovázely sobecké zájmy nejrůznějších podnikatelů, kteří se snažili protlačit takový návrh, ze kterého by jejich hotely nejvíce profitovaly. Sprudel si tohoto zákulisního boje o novou parcelu nastávajícího divadla všiml a 26. června 1875 o něm napsal:

*"(Obyvatelstvo) po řadu let je zvyklé, že - podniká-li město nějakou stavbu, stane se tak nejneúčelnějším způsobem, na nepravém místě a nejdražšími prostředky jen ve prospěch dodavatelů a stavitelů, ke škodě města a v neprospěch lázeňských hostů".*⁸

V následujících letech byly vypsány dvě soutěže o návrh pro nové divadlo. Nakonec byl zvolen prostor starého Becherova divadla, které vzplálo roku 1883. Tento požár, ale také nedávné vzplanutí Národního divadla v Praze a divadla ve Vídni, výstavbu prodražily, protože vznikla nová nařízení a byly vydány protipožární předpisy. Plány na stavbu divadla musely být

⁶ tamtéž, s. 13

⁷ tamtéž, s. 13

⁸ tamtéž s. 15

přepřacovány a výdaje se tak zvýšily o přibližně 50 tisíc zlatých.⁹ Stará budova se dočasně opravila, ale 14. září 1884 v ní padla opona naposledy a ještě téhož měsíce byla stržena a v říjnu již proběhly první práce na novém divadle.

Umělci si tak museli dočasně vystačit s velmi nedostačující budovou letní scény, která byla technicky špatně vybavená jak pro herce, tak pro diváky, obzvláště když do ní během dešťů zatékalo. Karlovarští diváci naštěstí nemuseli čekat příliš dlouho a již 15. května 1886 mohli navštívit první premiéru v novém prostoru, který navrhla dvojice vídeňských architektů Ferdinand Fellner a Hermann Hemera. S rozlohou 1200 m², kapacitou 700 míst a s elektronickým osvětlením slouží tato budova pod názvy Stadttheater, Divadlo Vítězslava Nezvala, či Městské divadlo Karlovy Vary od roku 1886 až dodnes.

2.2. Divadelní provoz

Divadelní provoz se musel přizpůsobit své klientele. Ve svých počátcích byly Karlovy Vary jen velmi málo zabydlené. Hlediště tak zaplňovali především lázeňští hosté. Představení se z toho důvodu hrála především v létě (od května do září) v odpoledních hodinách. V opravdu horkých dnech se toto ukázalo jako velká nevýhoda, která donutila Denzia propustit některé členy souboru jak stojí v archivních dokumentech dr. Jindřicha Benedikta:

“...kdyby si malá společnost šlechticů z Prahy nekoupila lístky na všechna představení, byla by musela společnost hry odřici. [...] Malou návštěvnost způsobila jistě i neobyčejná parna v letních měsících toho roku, která přiměla hrát jen části oper. Slepé příjmy donutily Denzia propustit velkou část souboru na dlažbu a ponechat si jen šest členů, s nimiž hleděl s obavami vstříc blížící se zimě.”¹⁰

Specifické také bylo, že se nehrálo ve čtvrtky a neděle. Tyto dny byly vyhrazeny pro nejrůznější bály. Teprve až od roku 1855, kdy bylo město hustěji osídleno místními obyvateli, se posouvají začátky představení až na 19. hodinu, aby se mohli zúčastnit nejen hosté, ale i místní po pracovní době.

⁹ tamtéž

¹⁰ tamtéž, s. 21

Velmi časté byly návštěvy významných evropských sólistů, kteří doplňovali umělecké soubory a měli přilákat diváky. Dělo se tomu tak především v opeře. Divadelní budova byla také často pronajata různým koncertům. Roku 1846 se jeden takový koncert konal s účastí 500 hudebníků pod taktovkou Josefa Labitzkého.

Divadelní prostory byly pronajímány nejrůznějším cestujícím společnostem. Prvním nájemcem v Becherově divadle byl v letech 1788 - 1789 Karel Antonín Faller, který zde také připravil první inscenaci k slavnostnímu otevření divadla. O několik let později zde působil Václav Mihule z Prahy.¹¹

Zajímavé je také působení Divadelní společnosti Karla Guolfingera Steinsberga z Prahy, který zde zůstal na pouhé dvě sezony a to v letech 1798 a 1799. Tato společnost měla k dispozici početný soubor herců a proto byla schopná inscenovat hry s velkými davovými scénami. Navíc se z jedné z jejich inscenací dochovala zmínka, která popisuje další důležitý kulturní aspekt lázeňství - erotiku, která byla s lázeňstvím velmi blízce spjata:

“Představení mělo název Dunajské žínky. Tragická hra z rytířských dob měla krásnou výpravu, mnoho proměn, příhodnou hudbu se sbory, áriemi a duety, velký kompars. Plavaly tu lehce oděné, mnohde napůl nahé, dunajské nymfy, které při setmění v divadle vystupovali z vody a zpívaly sbory, árie i sóla. Hra měla úspěch - i mně se líbila.”¹²

Mnoho údajů se dochovalo z let 1828 až 1849, kdy v Karlových Varech působila společnost Josefa a Karoliny Lutzových. Tato divadelní společnost dokázala, např. v letní sezoně (95 dní) roku 1830, uvést 85 představení s 57 různými inscenacemi. Víme také přesné rozložení divadelních žánrů. Na repertoáru toho roku převládaly opery s 18 tituly, dále bylo uvedeno 14 veseloher, 13 činoher, 5 frašek, 3 hry se zpěvy, 2 čarohry, 3 melodramata a 1 drama.¹³ Především do oper byli zváni slavní sólisté, např. sopranistka Henriette Sontag.¹⁴ V průběhu let se ovšem snižoval počet oper na úkor veseloher a to zřejmě kvůli pokynu, který Josef Lutz dostal od městské rady, ve kterém stálo:

¹¹ tamtéž s. 25

¹² tamtéž

¹³ tamtéž s. 27

¹⁴ tamtéž

“(…) rozčilující afekty a překvapující kontrasty v operách nepodporují dostatečně výsledky léčebné kúry.”¹⁵

Pro Josefa Lutze, ale i pro jiné ředitele divadelních společností, bylo vystupování v lázeňských městech finančně velmi náročné a častokrát museli spoléhat na subvence od městské rady. Když Josef Lutz roku 1849 nezískal dostatečnou subvenci, upadl do dluhů a po dlouhých dvaceti letech jeho působení v Karlových Varech musela jeho společnost divadlo opustit.¹⁶

V dosluhujícím Becherově divadle se po odchodu Josefa Lutze střídalo několik různých ředitelů, přičemž většina z nich vydržela v Karlových Varech nanejvýše pár let. Důvody k této fluktuaci byly různé. Někteří získali brzy angažmá v jiných evropských městech, jako například Friedrich Blum, který z Karlových Varů odešel do Krakova, či Karel König, který hned po první sezoně přesídlil do Lvova. Jiní pro neúspěch nemohli prodloužit smlouvu s městskou radou. To byl případ Josefa Maria Kotzky, o kterém Karlsbader Wochenblatt napsal:

“Dobrý herec, neméně dobrý společník, světák a labužník - ale žádný ředitel.”¹⁷

Další divadelní ředitelé v průběhu své funkce zemřeli. Ať už to byl Petr Frölich, kterého zradilo vlastní zdraví nebo Eduard Bachmann, který spáchal sebevraždu. Vedení divadla se ustálilo až 30. dubna 1880, kdy nastoupil Emanuel Raul, který si kromě Becherova divadla pronajal i Letní divadlo, kde uváděl především operetu, zatímco kamenná scéna byla určena především pro operu. Jak jsem ovšem zmiňoval v předchozí podkapitole, v Becherově divadle propukl roku 1883 požár, který urychlil výstavbu nového divadla. V tomto divadle, které Emanuel Raul převzal, došlo k mnoha provozním změnám nebo alespoň pokusu o ně. S novou divadelní budovou přišla touha po stálém souboru namísto pronajímání divadla kočovným společenstvem. Tato idea se začala praktikovat až ve válečných letech 1939 - 1945, kdy byly zavedeny tři stálé celoroční soubory. Dále také městská rada toužila po rozšíření o zimní provoz, který byl několikrát vyzkoušen, ovšem nízká návštěvnost v ostatních měsících dovedla divadlo vždy k finančnímu deficitu. Dále se městská rada snažila získat větší moc nad vedením divadla. Do nájemní smlouvy pro Emanuela Raula, ale i další budoucí ředitele pronikly tyto články:

¹⁵ tamtéž

¹⁶ tamtéž

¹⁷ tamtéž

“čl. 11: Ředitel musí divadlo včetně osazenstva vést k odpovědné reprezentaci odpovídající lázeňskému místu, výkony musí mít přísné měřítko divadelních scén hlavních měst.

čl. 12: Musí provozovat ve střídavém repertoáru lehké operety, divadelní hry, veselohry, frašky, a národní hry a snažit se o uvádění novinek. Ředitel a jeho rodinní příslušníci směji hrát jen za souhlasu městské rady.

čl. 17 Rozhodování o osobních věcech divadla, o přiměřenosti repertoáru, provedení, výpravy je vyhrazeno výhradně městské radě nebo zastupitelstvu, takže případné námitky ředitele jsou vyloučeny.¹⁸

Jak je z těchto odstavců zřejmé, městská rada se snažila o reformu divadelního provozu v novém divadle. Důvodů k tomu bylo několik. Především se ještě ve starém Becherově divadle hned několikrát neosvědčil způsob provozu, kdy byl prostor divadla pronajímán kočovným společenstvem. Místní kritika si často stěžovala na nestálost repertoáru, který se s každou novou společností celý proměnil. Hlavním trnem v oku ovšem byla zkušenost s některými společnostmi, které si prostor v minulosti pronajaly, ale musely předčasně ukončit letní sezonu, protože v průběhu zbankrotovaly. Městská rada si tak nyní zavazovala ředitele na delší dobu, přebírala nad nimi větší moc, ale také za ně do jisté míry finančně ručila.

Po odchodu Emanuela Raula roku 1905, kdy odešel do Katovic se jeho místa ujal operní nadšenec Walter Borchert, který zde roku 1908 uspořádal Mozartovy slavnostní hry, kdy sehnal nespočet vynikajících operních pěvců a pěvkyní z celého světa, se kterými uvedl *Únos ze serailu*, *Figarovu svatbu*, *Dona Juana* a *Kouzelnou flétnu*. Obrovské náklady spjaté především s honoráři, ale také s pompézní výpravou, tehdy donutily zvýšit ceny z 3,54 korun na 14,10 korun za sedadlo. Přesto tento malý festival zaznamenal nebyvalý úspěch.¹⁹

První světová válka se na provozu divadla podepsala především vysokou fluktuací mužů v souboru. Divadlo ovšem dále uvádělo velkolepé opery a operety. Zajímavý je dochovaný program z 12. prosince 1918, kdy se mělo hrát *Er und seine Schwester* od Bernarda Buchbindera. Proč se nakonec představení neodehrálo, dokládá rukou napsaná poznámka na tomto programu - *“Entfiel wegen Tschecheneinbruches”*, tedy odpadlo kvůli vpádu Čechů. Co se onoho večera stalo si můžeme jen domýšlet.²⁰

¹⁸ tamtéž s. 32

¹⁹ tamtéž s. 33

²⁰ tamtéž s. 34

Druhá světová válka se pro karlovarské divadlo stala daleko přelomovější. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava roku 1939 zde byly poprvé založeny hned tři stálé soubory, které pravidelně vystupovaly v letní i zimní sezoně. S koncem války a totálním nasazením do válečného průmyslu se muselo divadlo se svými stálými soubory rozloučit. Odsun německého obyvatelstva nakonec zaručil, že šlo o rozloučení nadobro. Divadelní budova zůstala vydrancovaná. Rudá armáda zde zřídila Armádní kulturní dům, kde pořádala různé kulturní akce pro vojáky a později i pro veřejnost. Tak zůstalo karlovarské divadlo až do odchodu Rudé armády v listopadu 1945. Už tehdy ale vznikaly podmínky k vytvoření nového profesionálního, stálého, celoročního a nyní také českého souboru. Stadttheater Karlsbad se přejmenovalo na Oblastní divadlo v Karlových Varech (o rok později se přejmenovalo znovu na Městské oblastní divadlo Karlovy Vary) a 25. září 1945 zde bylo k vidění první české představení. Pro tuto příležitost byla zvolena hra bývalého návštěvníka Karlových Varů, Josefa Kajetána Tyla - Jiříkovo vidění.

2.3. Činohra

Zřejmě není nutné dlouze vysvětlovat, že se na jevišti mluvilo především v počátcích pouze německy. Čeština se začala objevovat až mnohem později a to jen velmi zřídka. Co se činoherního repertoáru týče, byl přizpůsoben požadavkům hostů, kteří si přijeli do lázní odpočinout a relaxovat. Dramaturgický výběr se tak skládal z fraškovitých děl, ve kterých se často objevovala inspirace německou postavou Hanswursta, jak také dokládá tento citát z "Moralische und satirische Nachrichten aus dem Karlsbad" z roku 1736:

*"...takové divadlo je hanbou pro místo, kde je trpěno. "Z jeviště neslyšíme umění, ale bídné, sprosté básničky, které si herci přidávají do textu, aby osvěžili děj a zastřeli nedostatky svého hereckého umění. Vzorem herců v chování, je jejich tzv. Kašpárek (Hanswurst)."*²¹

Jedna z prvních kočovných společností pod impressariem Ondřeje Rotha, která se v ulicích Karlových Varů objevila na začátku 17. století, odehrála zdramatizovanou 16. kapitolu evangelia sv. Lukáše o bohatci a chudém Lazarovi a "velmi žalostnou tragédii o dvou rytířích

²¹ tamtéž s. 21

z *Hochburgundska s pěknými tanci a figurami*”.²² Mezi okázalejšími formami se objevovala *commedia dell'arte*. Truchlohry se dostaly na repertoár jen zřídka. Detailnější doklady o starších uvedených hrách byly bohužel zničeny požárem, který v Karlových Varech propukl roku 1759. Becherovo divadlo také navštívil v září roku 1835 Josef Kajetán Tyl, jehož velmi kritický komentář dokládá převahu hudebních inscenací a veseloher na úkor truchloher:

*“Jest po vrchu dosti neúhledné, uvnitř dosti obstaralé stavení, kde Thálie karlovarská sídlení své si zvolila. Divil jsem se, že větší péči na místo neobrací, jež přece veliký díl zdejší zábavy zaujímá. jakž medle hodí se zašlá, potlučená, půlzlatová zrdcádka z plechovými svícny, v nichž to za slavného osvětlení lojové svíčky blikají - jak se hodí odřené, potrhané a nevkusné dekorace před společnost na tak vysokém stupni umělecké dokonalosti. Herci se za měsíců lázeňských všemožně vynasnažují zpěvohry prováděti, nebo frašky se zpěvem, ne hry vážné hostům, pouze po obveselení bažícím.”*²³

2.4. Opera

Lázeňství se od svého zrodu pojilo především s hudbou. I díky tomu z počátku dominovala v Karlových Varech opera. O první hostování italských operních společností se postaral již zmíněný hrabě Špork. V 18. století ovládla Karlovy Vary francouzská opera, kterou později vystřídala italská a v závěru německá. Za zmínku stojí především tři operní společnosti. Jeden z prvních italských souborů, který se představil v Karlových Varech roku 1726 byla společnost výše zmíněného Antonia Denzia, která zde nazkoušela celkem 12 oper, z nichž nejúspěšnější byla opera *Armáda abandonata*, kterou společně se skladatelem Antoniem Bioniem vymyslel sám Denzio. Tuto operu uvedl jen ve Varech a to celkem pětkrát. Dalším významným operním hostem se stal roku 1765 impresárió Guiseppe Bustelli, který obohatil Karlovy Vary v té době velmi považovanými herci a zpěváky. Společnost se zaměřovala především na italskou operu, ale najímala české hudebníky. Působení Bustelliho společnosti ovšem nabralo brzkého konce kvůli moru, který se tou dobou v Čechách rozmáhal. Díky tomu měla návštěvnost pouhých 500 osob ročně.²⁴ Třetí z operních společností paradoxně stojí za zmínku především díky uvedení nikoliv opery, ale činoherní jednoaktovky. Byla jí společnost Jana Josefa Bruniana, která se

²² tamtéž

²³ tamtéž s. 27

²⁴ tamtéž s. 22

zapsala do divadelních dějin uvedením Krüggerovi hry v Zeberově českém překladu - Kníže Honzík. Milan Augustin ve své monografii o historii divadelnictví v Karlových Varech tuto historicky významnou inscenaci zmiňuje, ale není zde dostatečně jasné, zda se Kníže Honzík na karlovarském jevišti skutečně odehrál.

Jedním z největších taháků v lázeňských divadlech se staly výstupy slavných operních sólistů a sólistek. Těch v Karlových Varech vystoupilo v průběhu staletí hned několik. Jako jeden příklad za všechny bych rád uvedl představení z 1. srpna 1899, kdy byla na programu opera Sedlák Kavalír od Pietra Mascagniho a opereta Krásná Galanthea od Franze von Suppé. Jako Santuzza v prvním z titulů se měla představit jistá královská dvorní pěvkyně Ema Dister. Brzy se však zjistilo, že šlo o tiskovou chybu, za kterou se noviny omluvily a uvedly správné jméno sólistky Emy Destinové. V ten okamžik, kdy se karlovarští hosté dozvěděli o plánovaném vystoupení Emy Destinové, vykoupili během několika chvil celé divadlo jak vzpomíná místní tisk:

“Divadlo bylo zaplněno do posledního místečka a představení se stalo skutečným požitkem. Hlas čistý, mohutný, svěží, ve všech polohách vyrovnaný, s obrovskou modulační schopností, který sílí v temperamentních částech do vášnivé síly, v adagiu a recitativu je opět plný jemnosti a něhy. Její herecký projev je v souladu se zpěvem, plný života a hlubokého procítění, bez snahy po vnějším efektu. Byl to skutečný umělecký zážitek, kterému naslouchalo zaplněné divadlo. Bouřlivě dalo posluchačstvo najevo své nadšení. Po skončení byla umělkyně zavalena na jevišti nespočetnými květinovými dary.”²⁵

²⁵ tamtéž s. 32 - 33

3. Mariánské Lázně / Marienbad

Při bádání nad divadlem v Mariánských Lázních mi velmi pomohla internetová stránka www.hamelika.cz, kde Ing. Richard Švandrlík popisuje historii města, místního lázeňství, ale také historii divadelnictví. Skrze tuto stránku jsem dokázal najít další historické prameny, jako je například Felbingerova kronika Mariánských Lázních, která popisuje vznik a počátky tohoto města mezi lety 1786 - 1855.

3.1. První divadelní budovy

Mariánské Lázně jsou nejmladšími z trojice měst, která tvoří lázeňský trojúhelník. Po většinu své historie bylo toto místo takřka zcela opuštěné s výjimkou premonstrantského chrámu, který byl postaven na místě dnešních lázní. Objev léčivého Mariina pramene, podle kterého získalo město svůj název, výstavbu v této oblasti bleskově urychlil. Již od roku 1818, kdy bylo město prohlášeno za lázeňské, se počítalo se stavbou kamenného divadla. Na to si ale musely Mariánské Lázně ještě několik desítek let počkat. To ale nebránilo kočovným trupám Mariánské Lázně navštívit a přivést s sebou hudbu a divadlo. Kulturní rozkvět Mariánských Lázní ještě uspil Johann Wolfgang Goethe, který roku 1820 poprvé město navštívil. Goetheho ještě několikrát opakovaná přítomnost v Mariánských Lázních s sebou přinesla i další bohatší klientelu a s tím i nároky na lepší kulturní program.

Do ostatních lázeňských měst pronikla první hudba a až následně činohra. V případě Mariánských Lázní tomu bylo ovšem naopak. První představení se konalo 14. června 1820 v dřevěném prozatímním divadelním prostoru.²⁶ Jednalo se o velmi malou provizorní boudu sbitou z dřevěných prken v prostoru Skalníkovy zahrady. Opat Karel Kašpar Reitenger požádal o pomoc madam Šantrochovou, která byla tehdejší ředitelkou divadla v Karlových Varech. Byl to právě divadelní soubor madam Šantrochové, který přivezl do Mariánských Lázní první premiéru a dalších sedm představení. Pro velký úspěch navštívil divadelní soubor madam Šantrochové Mariánské Lázně ještě v letech 1822 a 1823. Představení standardně začínala mezi

²⁶ ŠVANDRLÍK, Richard, Hamelika - *Historie Mariánských Lázní a okolí* (on-line), Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 24. 1. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

16. a 18. hodinou, aby se časově přizpůsobila potřebám lázeňských hostů. Některé z inscenací v tomto dočasném prostoru navštívily významné osobnosti, jako již zmíněný Johann Wolfgang Goethe, či pruský korunní princ Friedrich Wilhelm.²⁷

Netřeba zmiňovat, že nekrytý divadelní prostor ve Skalníkové zahradě byl značně nepraktický, a to především během špatného počasí. Navíc začala budova brzy chátrat a bylo zapotřebí najít nový prostor pro kulturní vyžití. V případě příznivého počasí byl využíván nově postavený alternativní prostor letní arény. V případě nepříznivého počasí pronajímala městská rada městský salón Halbmayr, který byl v horkých letních dnech takřka nepoužitelný. Různé divadelní trupy tak přecházely mezi těmito prostory. Roku 1853 byla dřevěná bouda stržena s příslibem nového kamenného divadla hodného věhlasu Mariánských Lázní.

Kromě dřevěné boudy a dalších alternativních prostorů, kde hrály profesionální kočovné soubory, se také hrálo v Ullmanském hostinci. Roku 1840 zde uvedl neznámou hru ochotnický soubor, který se nazýval “diletantské divadlo”. Bohužel o tomto souboru nejsou žádné jiné informace kromě této zmínky ve Felbingerově kronice.²⁸

3.2. Městské divadlo Mariánské Lázně

Mariánské Lázně čekaly na slíbené kamenné divadlo až do roku 1868. Úkolem postavit divadelní budovu byl pověřen architekt Friedrich Zickler.²⁹ Stavbu sice neprovázely tak horlivé zákulisní boje, jako tomu bylo u stavby karlovarského divadla, ale zato docházelo ke komplikacím politickým, kdy musela být stavba mezi lety 1866 - 1868 přerušena, kvůli tzv. Bratrské válce mezi Pruskem a Rakouskem o převahu v Německém spolku. I přes tyto komplikace se povedlo postavit divadlo na svou dobu až neuvěřitelně moderní, vybavené výbornou akustikou a jevištní mašinérií. Je dobré zmínit, že ve městě Cheb, které bylo tehdy

²⁷ tamtéž

²⁸ FELBINGER, Jan Nepomuk, BARTOŠ, Jaromír, *Kronika Mariánských Lázní 1786-1855: Chronik des Kurortes Marienbad 1786-1855*. Mariánské Lázně: Městské muzeum Mariánské Lázně, 2008. s. 69

²⁹ HILMERA, Jiří, *Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě*. (online), (cit. 28. 4. 2023). Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=mari%C3%A1nsk%C3%A9%20l%C3%A1zn%C4%9B&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_ma_p%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=53

krajským městem, se místní dočkali vlastního divadla až o šest let později. Navíc se podařilo divadlo postavit čistě z finančních prostředků lázeňské taxy. V předvečer 38. narozenin císaře Františka Josefa I., tedy 17. srpna 1868 bylo divadlo slavnostně otevřeno. Program k otevření divadla se skládal z výstupu lázeňského orchestru, který sehrál Beethovenovu „Leonore“, prologu básníka Rodericha Benedixe, představení „Ein Word an Minister“ od vídeňského dramatika Antona Langera a na závěr byl program zakončen operetou „Mannshaft an Bord“. Divadlo stále hrálo pouze v letních měsících a během běžné sezóny vyjížděli herci na divadelní zájezdy. Také se hrálo v nepravidelný čas, tedy tak, aby představení nezasahovalo do lázeňského programu hostů (nejčastěji mezi 16 - 18 hodinou). Podobně jako v ostatních lázeňských divadlech se kromě činohry, opery a operety pronajímalo divadlo pro různé orchestry, které byly mezi hosty obzvláště oblíbené. Mezi lety 1868 a 1889 se ve vedení divadla vystřídá Johann Musil, Karel Moser a poté jeho manželka Otýlie Moserová. V květnu roku 1889 převezme otěže Mariánského divadla Julius Laska, který bude vést divadlo po 33 let. Během těchto let dojde mariánskolázeňské divadlo největších úspěchů. Mariánskolázeňský doktor Fridrich Fish napsal ve svém článku o Laskovi následující slova:

“Éra Laskova ředitelování byla ve znamení takového vzestupu slávy, že původně provinční mariánskolázeňské divadlo se mohlo časem měřit s velkoměstskými divadly - co do zdatnosti divadelního souboru, co do umělecké a technické úrovně představení, co do množství a zvuku jmen hostujících velikánů evropského formátu, ale i co do rozsahu různých druhů představení.”³⁰

Během Laskova vedení také hostovaly v mariánskolázeňském divadle nejrůznější světové celebrity. Mezi nimi např. rakouský operní zpěvák Alexander Girardi, dvorní herec Josef Kainz, který tou dobou byl členem vídeňského Burgtheater nebo tanečnice Isadora Duncanová. Dále také udržoval kontakty s nejvýznamnějšími dobovými soubory, které v létě zval do Mariánských Lázní. Takto se mu povedlo získat herce z Meiningenského souboru, jmenovitě Raoul Aslan, Claire Metternich - Wallentin a Franz Lehar.³¹ Samotná přítomnost těchto umělců dokázala přilákat do lázeňského města mnoho nových hostů. Laska také nechal divadlo roku 1905 přestavět do podoby, kterou známe dodnes a později ho vybavil novou mašinérií a

³⁰ FISCHL, Friedrich, Theater- Marienbad, Die Suddetendeutschen Selbstverwaltungskörper, Mariánské Lázně, dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381, s. 51 (Přeložil Richard Švandrlík)

³¹ ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Přichází ředitel Julius Laska* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

elektrickým osvětlením. Jeho život a kariéru v mariánskolázeňském divadle rozeberu detailněji v následující kapitole, kde na příkladech z jeho pamětí, které vydával na pokračování v novinách, poukážu na ojedinělé případy, se kterými se musel ředitel lázeňského divadla vypořádat.

Po vzniku samostatného Československa se Julius Laska uchýlí do Rakouska, ale pozici ředitele mariánskolázeňského divadla si prozatím nechává. Jako společníky, kteří divadlo de facto vedou, si vybere Georga Hölleringa a Maxe Linnbrunera. V meziválečné době také vystupuje v Mariánských Lázních slavný operní tenorista Leo Slezak, který působil ve Vídeňské státní opeře a později také v New Yorku v Metropolitní opeře. Po vzniku samostatného Československa ovšem začne sláva divadla upadat. S rozpadem Rakousko - Uherska ztrácí Mariánské Lázně návštěvnost. Divadlo musí čelit novým konkurentům - rádiu a filmu. Špatná ekonomická situace navíc donutí divadlo žádat o finanční dotace. Divadla západočeského lázeňského trojúhelníku se tehdy snažila dohodnout o spojení pod jednotné vedení Oskara Basche, který byl ředitelem karlovarského divadla, aby měla lepší příležitost získat státní podporu. Laskovo zdraví se v té době zhoršovalo a Linnbrunner oficiálně převzal jeho místo ředitele roku 1933. O rok později Laska umírá.³²

Max Linnbrunner oficiálně vedl divadlo od roku 1933 do roku 1939, kdy ho převzal Alfred Hutrig. Divadlo slavilo úspěchy i během válečných sezon. Navíc právě v sezoně 1943/1944 se poprvé divadlo na konci letních měsíců neuzavřelo a zahrálo si svou první zimní sezonu. V té době také dochází k drobným přestavbám, aby mohlo nabídnout promítání filmů. Z jedné z lóží se tak stala kabina pro projektor. Biograf nesl název Kreuzbrunnenkino, jehož hlavními diváky byli němečtí vojáci z lazaretů. Druhá zimní sezóna ovšem skončila předčasně. Koncem srpna 1944 se zde odehrálo poslední představení. Druhý den již byli herci nasazeni do válečného průmyslu.

Mariánské Lázně se po válce dočkaly osvobození od americké armády, která se divadla ujala. Po odsunu se divadelní budova plně přeměnila na biograf a místní zde mohli vidět americké filmy a také vystoupení amerického zpěváka Paula Robesona, který v Mariánských Lázních hostoval. Roku 1945 je tomu také poprvé co se z jeviště mariánskolázeňského divadla ozve

³² ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Divadlo za první republiky a v druhé světové válce* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

český jazyk. Je jím recitace “Osvobozené písně”. Zanedlouho se Mariánské Lázně dočkaly také první české divadelní hry a to “Quayanna” Olgy Scheinpflugové, která se odehrála 12. prosince 1945.³³ Divadlo se poté roku 1952 přejmenuje na Divadlo Nikolaje Vasiljeviče Gogola.³⁴

³³ tamtéž

³⁴ ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Nová etapa historie českého městského divadla* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 22. 4. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

4. Františkovy Lázně / Franzensbad

V této kapitole se budu věnovat divadlu ve Františkových Lázních. Františkovy Lázně jsou nejmenším městem Západočeského lázeňského trojúhelníku. Z toho důvodu je k tomuto divadlu také nejméně dostupných historických i současných pramenů. Při této práci jsem vycházel především z monografie Aloise Johna “Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters”, která byla vydána roku 1928 k příležitosti otevření nového divadla. Tato monografie je uložena v archivu města Cheb. Dále jsem hojně využíval některé zmínky z práce Stanislava Macka “Františkovy Lázně: historie města”. Zbytek informací jsem doplnil především z internetových zdrojů.

4.1. První divadelní budova

Františkovy Lázně byly postaveny tzv. na zeleném drnu roku 1793, díky nálezů léčivých pramenů.³⁵ Přesto, že se město teprve stavělo, bylo brzy jasné, že kde jsou lázně, tam musí být i divadlo. Stejně jako u ostatních měst lázeňského trojúhelníku, i ve Františkových Lázních začalo divadlo v dřevěné boudě. První zmínky o této budově pochází z roku 1808 od kasárenského inspektora jménem Anton Musil.³⁶ Na městském úřadě v Chebu byla nalezena jeho zpráva, ve které žádá o urychlené přestavění zdí provizorní divadelní budovy, kvůli příjezdu kočovného souboru. O jaký soubor se jednalo, či co se zde mělo hrát se z jeho zprávy nedozvíme. Tato budova, kterou Musil nazývaná Comödiehaus sloužila pro divadelní trupy, které navštěvovaly lázeňské město během letní sezony. Už lepší poznatek o divadelním provozu dokládá cedule z roku 1816.

“Se svolením Carla Glavise se ve čtvrtek 8. srpna 1816 bude hrát:

„Josef a jeho bratři“

12 velkých obrázků

Následuje 12 scén z biblických příběhů.

Heine Ländelei hraje v 1 jednání:

³⁵ Františkovy Lázně. *Františkovy Lázně* (online), (cit. 27.02.2023). Dostupné z: <https://www.frantiskovylazne.cz/cs/historie-a-soucasnost?nezobrazovat=1>

³⁶ JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 4, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670 (Přeložil Teodor Pazderka)

„*Hluchá, němá, slepá a chromá láska*“

Vysoké náklady na kostýmy a speciálně vyrobenou výzdobu mi dovolují s jistotou říci, že vysoká šlechta, armáda i ctihodná veřejnost dnes jistě odejdou ze scény spokojeně. Žádá vaši návštěvu

- Carl Glavis

Koně se zlatým postrojem a zlatým triumfálním vozem na 8. snímku (Josef jako místokrál jedoucí ve zlatém voze) namaloval a pozlacen pan Leopold Platzer v Karlových Varech.”³⁷

Ačkoliv zní cedule Carla Glavise vskutku okázale, diváci, kteří si zaznamenali své dojmy ze zhlédnutých představení v tomto prostoru jsou k jeho podobám a uměleckému obsahu velmi kritičtí. Jedna taková zmínka pochází od Lázeňského doktora Pöschmanna:

„Současné divadlo je pro svoji nezdravou polohu, svým omezeným prostorem a špatným vybavením více odpuzující než přitažlivé. Také herecké společnosti jsou takové kvality, že zapříčinily cizincům zvyklým na dobrá vystoupení spíše dlouhou chvíli než požitek.“³⁸

Podobně se o této boudě vyjádřil i věrný návštěvník lázeňského trojúhelníku Johann Wolfgang Goethe:

„Druh melodramatu, samo o sobě hnusné, provedení ještě hnusnější. Herci hráli pitvorně. Během představení jsem neslyšel přirozený hlas. Ženy jsou ohyzdné.“³⁹

O samotném repertoáru provizorní scény toho bohužel není příliš známo. Z další zmínky, která lépe napovídá také o technickém stavu divadla, můžeme usuzovat, jak vypadal program, který se zde odehrával. Tuto zmínku si zaznamenala baronka Marie Ebner von Eschenbach:

„Druhý večer jsem žila a trpěla v divadle. Zvláštní umělecká instituce. Nikdy jsem neviděla nic jen přibližně podobného. Jeviště chybí na výšce, co se dá přejít na šířce, trpaslík, který vystupuje, si zaklesne svůj klobouk, středně velký muž dosahuje hlavou až do stropu. Herce je sice slyšet, mluvit je však vidět není. Dramatický umělec z františkolázeňského divadla žije, jak

³⁷ tamtéž

³⁸ MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně: historie města*. Františkovy Lázně: Městské muzeum, 1995, s. 63

³⁹ tamtéž

je dokázáno, o deset let déle než každý jeho kolega, protože se nejnamáhavější částí svého umění – pantomimou – ani v nejmenším nemusí namáhat. Mlčky jsem dlouho přihlížela zvláštnímu uspořádání tohoto hraní si na schovávanou.“⁴⁰

Cestovatel Hans Jörgels, který projel nejrůznější lázeňská města ve svém cestopisu píše z roku 1842 píše:

*“Včera jsem navštívil divadlo, pokud tedy můžeme boudu, která je v zimě využívána jako stáj, vůbec nazývat divadlem. Byla tam kočovná trupa, která hrála “Dívku ze světa víl”. Ani na to představení nemohu pomyslet.”*⁴¹

Kromě autorova rozhořčení z divadelního prostoru a špatného diváckého zážitku, můžeme z tohoto úryvku také usoudit dvě věci. Jörgens popisuje prostor divadla jako boudu, která se v zimě používá jako stáj. Doklady o takovém využití tohoto divadelního prostoru během zimní sezóny jsem bohužel nedohledal. Autor si také zaznamenal název představení. Je jím pohádková hra *Dívka ze země víl* (*Das Mädchen aus der Feenwelt oder Der Bauer als Millionär*) od rakouského dramatika Ferdinanda Raimunda z roku 1826. To, že se jedná skutečně o tuto hru dokládá i Jörgensova poznámka “*Fee Lacrimosa*” (*Víla Lacrimosa*), která je jednou z postav z této hry. Díky tomu si můžeme blíže představit, jak mohl vypadat tehdejší repertoár.

Divadlo ve Františkových Lázních umělecky strádalo. Alois John, který je autorem monografie “*Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*” z roku 1928, si tento problém vykládá jako nekonkurenceschopnost divadla ve Františkových Lázních s nedalekými Karlovými Vary, které měly daleko větší návštěvnost a tím pádem i bohatší klientelu. Jako druhý důvod uvádí špatnou empatii chebského hejtmanství, pod které bouda spadala, vůči divadelním podnikatelům. Jako příklad udává snahu jednoho podnikatele, který žádal v letech 1851 a 1852 městskou radu o finanční příspěvek pro vystavení nové divadelní budovy, ve které by pak na vlastní náklady pořádal koncerty a divadelní představení. Bylo mu odpovězeno, že

⁴⁰ tamtéž

⁴¹ JOERGEL, Hans, *Hans-Jörgels Badereise, oder Abenteuer auf einer Fahrt von Wien nach Hradisch, Luhatschowitz, Brünn, Leitomischl, Czaslau, Prag, Töplitz, Tetschen, Vlasewitz, Dresden, Leipzig, Karlsbad, Marienbad, Franzensbad und zurück zu Wasser und zu Land (Theil 1)*, Vídeň, 1842, s.143 (Přeložil Teodor Pazderka)

divadlo pro město není prioritou a finance, o které žádá musí být použity pro výstavbu jakési kůlny, která má sloužit jako sázková místnost pro místní penziony.⁴²

Tragický stav provizorního dřevěného divadla dokládá i jeho zánik. Roku 1865 se městská rada v Chebu shodla ukončit divadelní provoz v této budově a nahradit ji novým kamenným divadlem, ačkoliv se divadelní bouda ještě pár let používala, než bylo postaveno divadlo nové, a dokonce zažila před svým zánikem i významnou návštěvu, kdy kolem 1. září 1866 hostoval ve Františkových Lázních Louis Rödert z dvorního divadla v Brunšviku s komikem Neuerem a tanečnicí Benturini. Toto rozhodnutí bylo podpořeno i rozhodnutím z ministerstva. Funkce ředitele v budoucím divadle byla přidělena Ludwigovi Feidlerovi a bylo rozhodnuto, že bude vystaveno z financí lázeňského fondu v parku za kostelem. Vypracováním stavebních plánů a odhadů byl pověřen mnichovský architekt Hübler za honorář 160 zlatých. Dekretem ze dne 28. února 1866 potvrdilo místodržitelství stavbu částkou 22 151 zlatých a 30 zlatých z lázeňského fondu. Provedení celé stavby se ujal stavitel Wiedermann.⁴³

4.2. Druhá divadelní budova

Budova nového divadla byla poměrně brzy dokončená a již 10. června 1868 zahajovala lázeňskou sezonu opereta “Krásná Galathea” od rakouského skladatele Franze von Suppého, před kterou byl pronesen prolog a byla uvedena krátká veselohra “Aus der komischen Oper” od doktora Försterse (k této veselohře jsem nemohl najít bližší údaje, domnívám se, že se jedná o dílo místního doktora). Divadlo mělo kapacitu pro 400 lidí. Bylo vybaveno jevištní mašinerií od vídeňského divadelního architekta F. Balderwina a dekoracemi od malíře Gilberta Lehnera z vídeňského Carlstheater. V repertoáru nového divadla se objevovaly především operety. Kromě již zmíněné operety “Krásná Galathea” se zde hrál také “Orfeus v podsvětí” Jacqua Offenbacha, či jeho “Blaubart”. Dále se hrály veselohry. Opery, které byly finančně nákladnější, se zde z počátku hrály jen velmi zřídka. První opera se zde uskutečnila až 10. června 1871. Jednalo se o operu “Martha” německého skladatele Friedricha von Flotowa.⁴⁴ O

⁴² JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 5, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670 (Přeložil Teodor Pazderka)

⁴³ tamtéž, s. 6

⁴⁴ tamtéž, s. 7

novém uměleckém obsahu nového divadla se také dochovaly výrazně pozitivnější záznamy oproti původnímu provizornímu divadlu:

„Vlastní, místní herecký ansámbl byl zřejmě na úrovni, protože na jeho repertoáru se vedle komedií objevují dokonce opery a operety. V divadle hostuje řada umělců z Prahy a Vídně.“⁴⁵

S novou budovou se o Františkovy Lázně začali zajímat i slavní sólisté a sólistky, kteří měli zájem v divadle hostovat. Pod vedením ředitele Juliuse Nicoliniho mezi lety 1882 a 1885 hostovala v divadle slavná operní zpěvačka Margaretha Kahler.⁴⁶

Městská rada obvykle uzavírala s řediteli smlouvu pouze na několik let. Výjimkou se stal Berthold Wolf, který roku 1888 převzal vedení divadla sice na pouhé tři roky, ale nakonec zůstal v jeho čele až do roku 1914, kdy ve funkci zemřel. Autor monografie na něj vzpomíná jako na velmi kompetentního ředitele, který přivedl do Františkových Lázní ty nejlepší herce z Vídně.⁴⁷ Vyjmenovává například Friedricha Mitterwurzera, který hrál v Burgtheater Hamleta.⁴⁸ Pruského dvorního herce a jednoho z nejvýznamnějších představitelů Shakespearovských rolí Adalberta Matkowského. Divadelní a později filmovou herečku Adele Sandrock nebo zpěvačku Sarolta von Rettich - Pirk a mnoho dalších.

Po smrti Bertholda Wolfa 3. ledna 1914 se funkce ředitele ujal jeho syn Gustav Wolf, který nechal divadelní budovu renovovat a 14. května zahájil novou letní sezonu v nově vybaveném a moderně nasvíceném divadle. Zároveň se mu povedlo získat mnoho zajímavých sólistů. Alois John vzpomíná především na mnichovskou dvorní herečku Margharetu Swobodovou, která si zahrála ve Strindbergově hře “Tanec smrti”, či Claire Metternich - Wallentin z Deutsches Volkstheater. Gustav Wolf byl velmi schopný divadelní ředitel stejně jako jeho otec. Bohužel

⁴⁵ MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně: historie města*. Františkovy Lázně: Městské muzeum, 1995, s. 63

⁴⁶ JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 8, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670 (Přeložil Teodor Pazderka), (cit. 03.03.2023)

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ SUCHER, C. Bernt, *Theaterlexikon: Autoren, Regisseure, Schauspieler, Dramaturgen, Bühnenbildner, Kritiker*, Deutscher Taschenbuch Verlag, Mnichov, 1999, s. 484

tato velmi dobře nakročená letní sezona byla jeho poslední. V následujícím roce byl povolán do války. Během války vedl divadlo Heinrich Edgar.⁴⁹

Divadlo, o které dříve neměla městská rada zájem se rozrostlo a začalo lákat majetnou klientelu. Kapacita pro 400 diváků již nebyla dostačující. Místní hoteliér F. J. Zienert společně s ředitelem Fredem Hennigem navrhli městské radě přestavbu stávající budovy, která jejich plánům vyhověla. Architektem nové stavby se stal profesor Artur Payr z Německé vysoké školy technické v Praze, který měl zkušenost se stavbou lázeňského divadla z Teplic, kde byl členem poradního sboru pro novostavbu místního Krušnohorského divadla.⁵⁰ Městská rada rozhodla, že nová budova bude postavena na stejné parcele a zdi, nyní již staré budovy, vymezí prostor jeviště. V pondělí 14. listopadu 1927 byla zahájena stavba místní firmou F. J. Prosch. Přes nepříznivou zimu byla stavba dokončena za pouhých sedm měsíců a přesně po šedesáti letech od otevření druhé budovy přišla další slavnostní premiéra.⁵¹

4.3. Třetí divadelní budova

Nová budova konečně vyřešila problém všech lázeňských divadel - byla vybavena ventilačním systémem, bez kterého musela být představení častokrát zkrácena nebo úplně zrušena. Důležitost ventilačního systému si velmi dobře uvědomoval i Alois John, který v monografii v jedné celé kapitole detailně popisuje, jak tento systém fungoval a uvádí přesnou teplotu, na které byl vnitřní prostor udržován. Hlediště nyní pojalo přibližně 600 diváků, tedy o 200 víc než v minulém divadle. Jeviště bylo vybaveno moderní mašinérií a novými dekoracemi.⁵² Stanislav Macek a Alois John popisují výsledek stavby těmito slovy:

⁴⁹ JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 8, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670 (Přeložil Teodor Pazderka)

⁵⁰ KOHOUTKOVÁ - GABRHELÍKOVÁ, Kateřina, databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě (on-line), (cit. 28. 1. 2023), Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/database.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=franti%C5%A1kovy%20%C3%A1zn%C4%9B&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=155

⁵¹ tamtéž s. 10

⁵² tamtéž s. 10 - 14

„Citlivě řešená stavba s výtvarnou vazbou na klasicistní tradici lázní vytvořila novou dominantu při vstupu do parku u Jitřní ulice (dr. Pohoreckého).“⁵³

“Františkovy Lázně získaly ve svém novém divadle místo pro kultivaci umění, s nímž získaly pověst mezinárodních a světově proslulých lázní a velkolepého města, bohatého na scénickou krásu. Stavba je hotová. Thalia a Melpomené se radují z vnějšího obrazu chrámu, který je jim zasvěcen. Od nynížka v nových sálech vládnou múzy ku prospěchu umění, rozkvětu lázeňského města, povznesení a radosti každého, kdo hledá radost ze života v duchovnosti a tvůrčí síle.”⁵⁴

Františkovy Lázně se tak dočkaly důstojné divadelní budovy hodné jejich pověsti. Letní sezona v novém divadle byla zahájena 16. června 1928 Straussovou operetou “Netopýr”.⁵⁵ Během druhé světové války bylo toto divadlo sloučeno s divadlem v Chebu pod názvem Vereinigte Stadttheater Eger – Franzensbad (Spojená divadla městská Cheb – Františkovy Lázně).⁵⁶ Během osvobození byla budova poničena a v květnu 1945 sloužila ke kulturnímu vyžití amerických vojáků, po jejichž odchodu bylo divadlo opraveno a již 1. června 1946 začala nová sezona, která byla zahájena Spolkem divadelních ochotníků Lucerna tematicky Jiráskovou hrou “Lucerna”.⁵⁷ Toto divadlo, které se dnes nazývá Divadlo Boženy Němcové (toto jméno získalo 8. listopadu 1962, k příležitosti stého výročí úmrtí obrozenecké autorky), slouží městu dodnes.⁵⁸

⁵³ MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně: historie města*. Františkovy Lázně: Městské muzeum, 1995, s. 63

⁵⁴ JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 14, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670 (Přeložil Teodor Pazderka)

⁵⁵ KOHOUTKOVÁ - GABRHELÍKOVÁ, Kateřina, *Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě (on-line)*, (cit. 28. 1. 2023), Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=franti%C5%A1kovy%20%C3%A1zn%C4%9B&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=155

⁵⁶ tamtéž

⁵⁷ tamtéž

⁵⁸ tamtéž

5. Julius Laska

Tato kapitola je věnována Juliusovi Laskovi. Laska byl divadelním ředitelem v Linci, Welsu, Salcburku, Štýrsku, Gmündenu, Reichenhallu a také v Mariánských Lázních (všechna tato divadla vedl najednou). Byl to právě on, kdo dovedl divadlo v Mariánských Lázních k největší slávě. Za jeho působení na pozici ředitele se setkal s nejmocnějšími lidmi z Evropy i Asie. Z jeho pamětí, které vydával na pokračování roku 1920 v místních novinách Marienbader Zeitung pod názvem “Episoden aus den Zeiten der Aktivität eines Theater - Direktors”, je možné si sestavit obrázek o tom, jak vypadal provoz lázeňského divadla. Tyto paměti vydal v českém překladu Ing. Richard Švandrlík k příležitosti 125. výročí Městského divadla v Mariánských Lázních v Mariánskolázeňských listech, jejichž kopie mi byly k účelům této práce poskytnuty ředitelem Městského muzea v Mariánských Lázních Mgr. Ing. Jaromírem Bartošem. Dále jsem vycházel z České divadelní encyklopedie, kde heslo “Julius Laska” zpracovala Markéta Bartoš Tautmanová.

Julius Laska byl skutečně renesančním člověkem. Ačkoliv se narodil jako syn tapetáře a měl se také vyučit řemeslu svého otce, brzy se vydal na divadelní dráhu. Již od patnácti let se věnoval herectví, které později zužitkoval i na divadelních scénách, které vedl. Roku 1889 se zúčastnil konkurzu na pozici ředitele divadla v Mariánských Lázních. Julius Laska byl jeden ze 105 uchazečů. Jak ve svých pamětech dodává, hrála nejspíš v jeho prospěch skutečnost, že v Mariánských Lázních jednou hostoval s divadlem z Drážďan, u kterého byl intendantem. Své počátky v Mariánských Lázních popisuje jako nelehké. Kamenem úrazu se pro něj stal jeho předchůdce Moser, který byl v Mariánských Lázních velmi oblíben. Bohužel zemřel ve funkci a jeho místo dočasně převzala jeho manželka paní Moserová. Laska tak popisuje, že jeho prvotní divadelní produkce byly brány velmi kriticky, protože ho místní považovali za, jak on sám píše, “vetřelce”.⁵⁹

⁵⁹ ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Těžké začátky ředitelování divadla v Mariánských Lázních* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 19. 1. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

5. 1. Julius Laska a britský král

Laska se během svého ředitelování setkal s mnoha politickými velikány své doby. Mocensky nejvýznamnější osobou, se kterou se setkal byl zajisté král Spojeného království Velké Británie a Irska a Indický císař Eduard VII. Ten podle Laskových slov zavítal do Mariánských Lázní devět až jedenáctkrát, a to poprvé ještě jako Princ z Walesu. Pro jednoho z nejmocnějších lidí světa musel upravovat repertoár, zvat významné sólistky a několikrát i posouvat sezónu. Král vysílal za Laskou jakéhosi generála, který s ním měl v předstihu prodiskutovat jeho přání. V jednom takovém případě byl divadelní ředitel perfektně připraven. Vzpomíná, že sehnal prvotřídní herce z bayreuthského souboru a disponoval skvělým operetním souborem s dobře sladěným lázeňským orchestrem. Proto měl v nabídce pro krále tak obtížné opery jako jsou Wagnerovi Lohengrin a Tannhäuser. Dále měl k dispozici večer Verdiho, poskládaný z oper Aida, Rigoletto, Troubadour a Traviata, čili večer hodný krále. Předložil proto sebejistě návrh generálovi. V Laskových pamětech popisuje nastalou situaci následovně:

“Ale rozhodnutí krále mne uzemnilo. Generál se vrátil od krále, předal mi repertoár a já ke své hrůze spatřil, že král se rozhodl pro svého "Cikánského barona" a dalších osm operet, při čemž představení s nabídkou Wagnera a Verdiho škrtl. To byla pro mne rána. Už jsem totiž angažoval umělce pro tyto kusy, sepsal kontrakty a přijal riziko s vysokými honoráři. (Poznámka autora: Laska později vysvětluje, že ho honorář pro bayreuthské umělce vyšel na 4500 korun, zatímco vstupenky se pohybovaly mezi deseti až sedmdesáti korunami) Co udělat? Spásná myšlenka! Nikdo jiný než cestovní maršálek Fehr mi tu nemůže pomoci. Naštěstí jsem ho spatřil u vchodu. S tlukoucím srdcem jsem mu vše vylíčil. Rozrušený jsem ho prosil o "pomocné podání ruky", protože jsem nyní potřeboval protekci. Snad by mohl ovlivnit krále, aby upoutal pozornost na slavnostní operní představení? Mr. Fehr viděl mou beznaděj, vzal mi repertoár a znovu šel ke králi. V několika minutách jsem byl zachráněn. Nevím ale, zda Mister Fehr také krále nepožádal o "pomocné podání ruky"., když král nakonec změnil své rozhodnutí.”⁶⁰

⁶⁰ ŠVANDRLÍK, Richard, *Ze vzpomínek Julia Lasky ředitele mariánskolázeňského divadla 1889 - 1921: Divadelní repertoár pro anglického krále*, Mariánskolázeňské listy, Mariánské lázně, ročník 1993, číslo 24, s. 3

Při jiné z králových návštěv zase požadoval, aby Laska povolal jeho oblíbený divadelní soubor až z Vídně, což také učinil. Tehdy ale měl král ve svém doprovodu několik Pařížanek. Eduard VII., který pocházel z německé dynastie Sachsen-Coburg und Gotha samozřejmě německy uměl. Jeho společnost bohužel nikoliv:

“Druhé číslo byla satirická báseň s přednesem Fritze Grunbauma. Pro onu část publika, které rozumí dialektu brněnsko-židovsko-německému, to byl zážitek. Grunbaum báseň sám složil a sám ji i přednášel. Pařížanky, které básni nerozuměly, se dále nudily a bylo slyšet: "The is shoking!" Ukazovaly, že je divadlo nebaví. Nakonec galantní Eduard VII. se k nim přidal. Náhle vyskočil jako štípnutý tarantulí ze sedadla a mumlaje "Shoking! Shoking!" opustil divadlo.”⁶¹

Ačkoliv tato vzpomínka dnes působí spíš komicky, Laska se tou dobou bál o svou pozici ředitele. V malém lázeňském městě se samozřejmě hned rozneslo, že král opustil představení a vina padla na Lasku. Podle jeho slov se o tomto “incidentu” psalo i v zahraničním tisku. I přes původní nepřízeň si nakonec Laska místo udržel.

Zde Laskovi obtíže s Eduardem VII. nekončily. V další sezoně se král vrátil, když zrovna byla součástí repertoáru hra “Gretchen”, kterou si diváci skutečně zamilovali. Tuto hru se mi bohužel nepovedlo dohledat, protože Laska neuvádí autora, ani sezonu, ve které se hra objevila na repertoáru. Problém byl v tom, že hra byla v sousedním Německu zakázána, protože se v ní nacházela scéna, která zesměšňovala německého císaře Wilhelma, který byl zároveň synovcem Eduarda VII. Šlo o scénu, ve které herec s knírem v německé uniformě kyrysnického pluku měl pronést repliku “Es ist erreicht”. Tato slova byla spjatá s císařem Wilhelmem natolik, že dodnes existuje způsob úpravy kníru, dle jeho císařského veličenstva jménem “Es ist erreicht Bart”. Laska před příjezdem tento kus pragmaticky stáhl, ale král se o něm dozvěděl, nechal si Lasku předvolat a požádal ho o uvedení této hry. Ředitel se snažil králi vysvětlit překerní situaci, a dokonce mu poslal libreto po maršálu Fehrovi. Král si ovšem trval na svém. Laska tak alespoň na poslední chvíli přepisoval repliky, měnil kostýmy, a především vousy daného herce i za cenu

⁶¹ ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Jak král rozčilen opustil mariánskolázeňské divadlo* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 24. 1. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

nevyznění vtípu, po kterém publikum tolik toužilo. Tím se mu povedlo situaci uhasit a dle jeho vzpomínek se Eduard VII. královsky bavil.⁶²

5. 2. Julius Laska a perský šáh

Před začátkem letní sezony roku 1900 se Laska sešel s perským velvyslancem, který měl zajistit pobyt šáha Muzaffaruddína v Mariánských Lázních. Oba se dohodli, že šáh navštíví v mariánskolázeňské divadle každý druhý den hudební představení. Při jeho příjezdu nechal Laska natisknout lístky na hedvábí se zlatým lemováním. Šáh, nazývaný Slunce, samozřejmě divadlo nenavštívil sám. Na každé představení zakoupil dalších sedmdesát lístků pro členy své družiny. Laska na jeho návštěvu vzpomíná v dobrém, především proto, že jeho pravidelné návštěvy zaplňovaly divadlo a plnily kasu i během horkých letních dní, kdy hlediště zůstávalo prázdné. Ani tato návštěva se však neobešla bez menšího skandálu. Laska totiž přichystal pro významného hosta benefiční představení z jehož výtěžku měli čerpat právě herci a další členové divadla. Velvyslanec ale nečekaně oznámil, že šáh se představení nezúčastní, protože má v plánu návštěvu Karlových Varů, což Lasku zaskočilo:

“V návalu rozčilení jsem v dialektu zamumlal: "Tak to teda ne!" Tlumočník přesto přeložil má tři slova do perštiny a vyslanec se vyděsil: "Jak to, že to nejde a proč?" - "Protože jsme dojednali, že šáh bude v divadle každý druhý den a já nemohu na této smlouvě nic měnit, vše je připraveno." Tak zněla moje odpověď. Tlumočník se začal smát, protože viděl, jaké jsem způsobil perskému vyslanci rozpaky. Jeho Excelence vyslanec prý má teď strach o svou hlavu, protože toto nebude moci šachovi Slunci říci. Tlumočník kalkuloval velice správně, neboť vyslanec řekl, že musím odpoledne ve 2 hodiny k audienci přímo k šáhovi, říci mu to osobně. Přesně ve 2 hodiny jsem byl tam. Ihned jsem byl přijat, ale šach Slunce přišel zářící a s úsměvem. Nečekal až vyslovím svou prosbu, dal mi ruku na rameno a řekl lámanou němčinou: "Ahs gaht schohn - ich khomme!" A já byl vznešeně propuštěn. V předsáli mi vyprávěl tlumočník, že když šachovi sdělili mé mínění, že se skvěle bavil a vyslanec že byl nakonec velmi potěšen, jak šáh přijal mou prostořekost, neboť se prý obával nejhoršího. Druhý den cestoval šáh do Karlových Varů, ale uháněl zpátky tak, že byl přesně v 7 hodin večer před divadlem, a

⁶² ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Laskovy patálie se zakázanou hrou* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 26. 1. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

smějící se přistoupil ke mně a volal: "Binn aach!" Personál dostal vysokou sumu, já vyznamenání řádu Slunce a cenný prsten..."⁶³

5. 3. Julius Laska a náladová herečka

Významné osobnosti se v mariánskolázeňském divadle objevovaly nejen v hledišti, ale také na jevišti. Do lázeňských divadel jezdili také slavní sólisté po ukončení zimní sezony. Laska vzpomíná na hostování jedné slavné dvorní pěvkyně, jejíž jméno gentlemansky nezveřejňuje. Zatímco pro významné hosty musel ředitel shánět slavné umělce, pro tuto slavnou umělkyni musel shánět významné hosty, jinak Laskovi vyhrožovala, že své hostování zruší, což si samozřejmě Laska nemohl dovolit, protože sólisté byli hlavním reklamním tahákem. Tato pěvkyně, o které mimo jiné zmiňuje, že si stěžovala na průvan na jevišti a po neshodě s jiným hercem takřka zrušila hostování, si u ředitele vyžádala, aby na její večerní představení zavítal britský král. Laska nemohl umělkyni odmítnout, a tak několik hodin před začátkem představení telefonoval do hotelu, aby přesvědčil krále o jeho nutné účasti v hledišti.

5. 4. Divadlo bez Lasky

Julius Laska vedl velmi aktivní život. Ze syna tapetáře se brzy stal herec, který vystupoval v Německého dvorního divadle v tehdejší Sankt-Petěrburg na pozici prvního charakterního komika, kde také poprvé okusil práci režiséra.⁶⁴ Odtud již měl nakročeno na pozici divadelního ředitele. K 25. výročí Laskova působení v Mariánských Lázních mu byla 26. července (jiné zdroje uvádí 26. srpna) 1909 vystavena kaplička na místech, kam se chodil modlit za uzdravení své matky.⁶⁵ Ve svých 62 letech se dobrovolně hlásil do války, kde sloužil jako poddůstojník v

⁶³ ŠVANDRLÍK, Richard, *Julius Laska šéf mariánskolázeňského divadla 1889 - 1921: O perském šachovi v divadle*, Mariánskolázeňské listy, Mariánské Lázně, ročník 1993, číslo 15, s. 3

⁶⁴ BARTOŠ TAUTRMANOVÁ, Markéta, *Laska, Julius* - Česká divadelní encyklopedie (online), aktualizováno 20.10.2013 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://encyklopedie.idu.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=115:laska-julius&Itemid=109&lang=cs

⁶⁵ ŠVANDRLÍK, Richard, *Kaplička Julia Lasky* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_kaplicka-julia-lasky,121

účetnictví (Rechnungsunteroffizier).⁶⁶ Po válce si Julius Laska nechává pozici ředitele v mariánskolázeňském divadle, ovšem divadlo po většinu času řídí spíše Georg Höllerring, zatímco se Laska uchyluje do Lince. Ačkoliv za svůj život vykonával mnoho prestižních funkcí, musel několikrát sám finančně ručit za provoz svých divadel. Ve svých pamětech Laska uvádí:

*"V osmdesátých letech 19 století zažívala divadla v Rakousku velmi špatné časy. Panovala všeobecná stagnace návštěvnosti s výjimkou jen několika přitažlivých divadelních kusů a operet. Snažil jsem se pracovat se vši energií a abych přežil, míval jsem více divadel najednou..."*⁶⁷

V periodiku "Der Humorist" je uvedeno, že v prvních letech jeho působení v Mariánských Lázních musel Laska dát do zástavy celou svou knihovnu, o kterou také následně přišel.⁶⁸ Roku 1905 pomáhá zafinancovat přestavbu mariánskolázeňského divadla a o několik let později zakoupí nové stroje a elektrické osvětlení. Několikrát také z vlastních prostředků pořizoval dekorace a kostýmy. Julius Laska - divadelní ředitel, který byl několikrát vyznamenán za svůj přínos divadlu v Mariánských Lázních, tak umírá roku 1933 v Linci a to zcela zchudlý.

Paměti Julia Lasky dokazují jedinečnost provozu divadla v lázeňském městě. Divadlo zde musí dosahovat nejvyšších kvalit, musí se odehrávat v co nejestetičtější budově s nejmodernějším vybavením (především již několikrát zmiňovaná jevištní mašinerie, která byla v 19. a na začátku 20. století obzvláště oblíbená). Na jevišti vystupují dvorní herci, divadelní celebrity a pozdější filmové hvězdy, zatímco je z hlediště sledují nejmocnější a nejmajetnější lidé světa. Divadelní ředitel takového divadla má velmi nelehkou pozici, protože musí být schopen vyhovět oběma stranám a pokud tak neučiní, může ho to stát místo. Z toho důvodu musí být vynikající vyjednávač, musí mít kontakty se špičkovými soubory. Na repertoáru musí uvádět nejnáročnější hry, často bohatě zdobené opery předních skladatelů, ale také divácky atraktivní operety. Všechny tyto schopnosti měl syn tapetáře Julius Laska, který dle již citovaných slov Friedricha Fischla, řediteloval divadlo ve znamení vzestupu a slávy.

⁶⁶ BARTOŠ TAUTRMANOVÁ, Markéta, *Laska, Julius* - Česká divadelní encyklopedie (online), aktualizováno 20.10.2013 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://encyklopedie.idu.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=115:laska-julius&Itemid

⁶⁷ ŠVANDRLÍK, Richard, *Z historie mariánskolázeňského divadla: Těžké začátky ředitelování v divadle Mariánských Lázních* (online), Hamelika, Aktualizováno: listopad 2022 (cit. 21. 4. 2023), Dostupné z: https://www.hamelika.cz/?cz_mestske-divadlo,381

⁶⁸ Der Humorist, *Vom Theater in Marienbad*, Vídeň, 20. 5. 1890 s. 5, Dostupné online z: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=hu1&datum=18900520&zoom=33>

6. Závěr

Divadla v Karlových Varech, Mariánských Lázních a Františkových Lázních měla velmi podobnou výchozí pozici, a přesto se každé vyprofilovalo zcela výjimečně. V Karlových Varech se divadlo usadilo nejdříve a vydobylo si velmi prestižní postavení nejen v tomto městě, ale také v celém prostoru Západočeského lázeňského trojúhelníku. Stalo se místem “vyšších” scénických forem divadla a usadila se zde napevno opera, zatímco zbylá dvě města uváděla spíše operetu. Hlavní slovo měli v Karlových Varech především hoteliéři a investoři, kteří dokázali rychle reagovat na požadavky místní klientely. Kamenná divadelní budova zde vznikla poměrně brzy, ale při její přestavbě docházelo k různým zákulisním sporům, které protahovaly vznik nového divadla. Oproti tomu výstavba Mariánských Lázních byla vedena premonstrátským klášterem, který zde byl již od 12. století. Město dokázalo také poměrně rychle reagovat na kulturní poptávku. Z počátku sice podléhalo tvrdé konkurenci nedalekých Karlových Varů, ale již brzy, a to také díky pomoci jistého schopného divadelního ředitele se dokázalo vypracovat na obdobně kvalitní divadlo, které hostilo nejrůznější světové elity a mohlo uvádět i obtížné opery. Odlišně tomu bylo v případě Františkových Lázní. Město vzniklo až mnohem později oproti ostatním. Navíc bylo vedeno městskou radou v Chebu, která nebyla schopna a často ani ochotna vyhovět požadavkům Františkových Lázní. Tím se z nich stává lázeňské město druhé kategorie, což se také podepsalo na kvalitě místních divadelních produkcí, jak je patrné z poznámek mnoha návštěvníků, které jsem citoval výše. Město se také muselo přizpůsobit své konkurenci v Karlových Varech a Mariánských Lázních. Uváděly se zde především operety, ale i ty si v obrovském zájmu o lázeňství v 19. století našly své diváky.

Jak se v mé práci ukázalo, po rozpadu velké Rakousko - Uherské říše se elitní mikrokosmos lázeňských měst začal rozpadat. Přispěl k tomu konec monarchie ve střední Evropě, pozemková reforma v Československu z roku 1919, ale také nová konkurence filmu a rozhlasu. Lázeňská města a s nimi i místní divadla začala ztrácet svou bohatou klientelu. Dodnes mají všechna tato města svou zvláštní nostalgickou atmosféru. Ve Františkových Lázních, městě s pouhými pěti tisíci obyvateli, jsou rozsáhlé parky plné altánů, soch rakouských císařů a německých básníků. Neudržovanou městskou infrastrukturu střídá klasicistní architektura hotelů, kasin, lázeňských domů a samozřejmě novoklasicistní budova Divadla Boženy Němcové. Lázeňské město, kam se sjížděly elity celého světa je pryč, ale jeho stopy jsou zde stále čitelné. Jinak tomu není ani

u Mariánských Lázních, které po odsunu německého obyvatelstva roku 1945 začaly brzy chátrat. Přesto je to místo, kde Wagner hledal inspirace pro své opery. V novorenesančním komplexu Nové lázně, který zde stojí dodnes, se ještě před přibližně 130 lety scházel britský král Eduard VII. s císařem Františkem Josefem I. Paměť na (slovy Petera Martina) letní hlavní města Evropy je zde zkrátka všudypřítomná.

Po honosných operách a operetách, které z lóží sledovaly nejmocnější elity tehdejšího světa zůstaly v lázeňských městech jen rozsáhlé divadelní budovy naprosto neúměrné svým potřebám. Do divadla ve Františkových Lázních se vejde 616 diváků, což je takřka stejná kapacita jako má Stavovské divadlo. Zajímavá skutečnost vzhledem k tomu, že Františkovy Lázně mají dnes zhruba pět tisíc obyvatel. Drahé kostýmy a dekorace malované největšími mistry svého umění se ve většině bohužel nedochovaly. Druhá světová válka a odsuny německého obyvatelstva, které dopadly na všechna ze zmíněných měst s sebou odnesly mnoho cenného. Divadla zůstala vyrabovaná a trvalo ještě několik let, než se dala do pořádku. V Karlových Varech došlo k opravě interiéru až roku 1978. Na celkovou rekonstrukci si pak muselo počkat až do roku 1999.⁶⁹ Mariánské Lázně se dočkali již roku 1976.⁷⁰ Divadlo Boženy Němcové ve Františkových Lázních bylo sice rekonstruováno jako první, ale úpravy na budově byly vyhodnoceny jako nevhodné a spíše poničily historické společenské prostory.⁷¹

A co paměť na lázeňská divadla? Městské divadlo v Karlových Varech má samozřejmě nejpropracovanější monografii. Zpracoval ji místní rodák, historik a archivář Milan Augustin, z jehož výzkumů jsem mnohokrát čerpal a stal se pro mě hlavní inspirací a zdrojem. Jeho kniha Divadlo v Karlových Varech: historie a obnova na konci tisíciletí je neuvěřitelně detailní i vzhledem k tomu, že se v případě Karlových Varů jedná o nejdelsí historii. Dějiny divadelnictví

⁶⁹ HILMERA, Jiří, Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě. (online), (cit. 28. 4. 2023).

Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=karlovy%20vary&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=3

⁷⁰ HILMERA, Jiří, Databáze divadel / Divadelní architektura v Evropě. (online), (cit. 28. 4. 2023).

Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=mari%C3%A1nsk%C3%A9%20l%C3%A1zn%C4%9B&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=53

⁷¹ KOHOUTKOVÁ - GABRHELÍKOVÁ, Kateřina, Databáze divadel / Divadelní architektura v

Evropě (on-line), (cit. 28. 1. 2023), Dostupné z: https://www.theatre-architecture.eu/cs/databaze.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=franti%C5%A1kovy%20l%C3%A1zn%C4%9B&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&theatreId=155

v Mariánských Lázních jsou taktéž skvěle zachycené, ačkoli pouze v Mariánskolázeňských listech, které mimo Mariánské Lázně nejsou k dostání, kromě některých pasáží na webových stránkách hamelika.cz. Autor článků o místním divadle Richard Švandrlík se ovšem také věnuje i další mimodivadelní historii Mariánských Lázní, a právě proto jeho práce není tolik detailní jako v případě Milana Augustina. A nakonec Františkovy Lázně. Zde je situace tragická. Stanislav Macek sice napsal monografii, která se věnuje tomuto městu, ale o dějinách divadla je zde jen nutné minimum. Jiná práce, která by se věnovala Divadlu Boženy Němcové nebo jeho předchůdcům dosud neexistuje, pokud tedy nepočítáme patnácti stránkovou monografii Aloise Johna z roku 1928 v německém jazyce, psaná v kurentu. Lázeňská divadla představují zcela specifickou vývojovou linku divadla v 18., 19. a 20. století a jejich význam by neměl být zapomenut. I právě proto jsem napsal tuto bakalářskou práci, kterou jste v tento moment dočetli do konce.

7. Seznam použité literatury

AUGUSTIN, Milan, *Divadlo v Karlových Varech: historie a obnova na konci tisíciletí*. Karlovy Vary: Úřad města Karlovy Vary, 1999

FELBINGER, Jan Nepomuk, BARTOŠ, Jaromír, *Kronika Mariánských Lázní 1786-1855: Chronik des Kurortes Marienbad 1786-1855*. Mariánské Lázně: Městské muzeum Mariánské Lázně, 2008

FUHS, Burkhard: *Mondäne Orte einer vornehmen Gesellschaft : Kultur und Geschichte der Kurstädte 1700-1900*. Hildesheim: Olms, 1992.

KAUFMANN, Moritz: *Musikgeschichte des Karlsbader Stadttheaters, Heinisch*, 1932.

LORENZ, Reinhold, *Bäderkultur und Kulturgeschichte: Forschungen über den Sozialcharakter der österreichischen Heilquellenorte, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften*

MARTIN, Peter, *Salon Europas: Baden-Baden im 19. Jahrhundert*, Konstanz, 1983

JOERGEL, Hans, *Hans-Jörgels Badereise, oder Abenteuer auf einer Fahrt von Wien nach Hradisch, Luhatschowitz, Brünn, Leitomischl, Czaslau, Prag, Töplitz, Tetschen, Vlasewitz, Dresden, Leipzig, Karlsbad, Marienbad, Franzensbad und zurück zu Wasser und zu Land (Teil I)*, Vídeň, 1842

JOHN, Alois, *Festschrift zum 60-jährigen Jubiläum des Franzensbader Stadttheaters*, Františkovy Lázně: Magistrát města Františkovy Lázně, 1928, s. 4, Uloženo v Okresním archivu v Chebu, Fond 167, karton 386, složka č.1670

MACEK, Stanislav. *Františkovy Lázně: historie města*. Františkovy Lázně: Městské muzeum, 1995

ZADOFF, Mirjam. *Tak napřesrok v Marienbadu: ztracené světy židovských lázeňských kultur*. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017

SUCHER, C. Bernt, *Theaterlexikon: Autoren, Regisseure, Schauspieler, Dramaturgen, Bühnenbildner, Kritiker*, Deutscher Taschenbuch Verlag, Mnichov, 1999